

Peter Katona

O TREŚCI TEORII ODBICIA

Powszechnie wiadomo, że w literaturze marksistowskiej można zauważyć pewne rozbieżności w interpretacji teorii odbicia. Podręczniki do nauki filozofii, przy omawianiu różnych tematów (przy filozoficznych problemach świadomości czy teorii poznania) określają ją w rozbieżnych ujęciach. W dziełach naukowych autorzy często powołują się na nią, podkreślając taką czy inną jej właściwość. Wiele zaś razy utożsamiają ją z pojęciem odbicia. Czyni to też np. wydana w roku 1967 w Moskwie *Encyklopedia filozoficzna* w czwartym tomie. W encyklopedii tej nie występuje nawet hasło "teoria odbicia". Jest tam natomiast zamieszczony artykuł pod hasłem "odbicie", który omawiając pojęcie odbicia wspomina o teorii odbicia. To prawda, że w innych powiązaniach, inne artykuły *Encyklopedii* zahaczają o tę teorię. Do nich np. należą: "świadomość", "materializm dialektyczny", "materializm i empiriokrytycyzm", "teoria poznania".

Zorientowany w literaturze filozoficznej czytelnik wie o tym, że w czasach obecnych teoria odbicia spotyka się z szeroką krytyką, nawet i tych, którzy nazywają siebie marksistami. Według nich teoria odbicia przeczy marksistowskiej tezie, że człowiek poprzez swoją działalność praktyczną jest istotą twórczą. "Jeżeli człowiek jest wolny i jest istotą twórczą, to jak to jest możliwe, że jego działalność poznawcza jest tylko odzwierciedleniem rzeczywistości?" Stwierdzają więc, że teoria odbicia jest kłamstwem, bowiem z jej pomocą nie można wytłumaczyć zjawisk świadomości; nie może też być teorią nauczania o prawdzie, gdyż prowadzi do sprzeczności. Wystarczy wspomnieć jedynie, że te wszystkie zarzuty - prócz jeszcze innych powodów - opierają

się na dwóch poważnych błędach: na dosłownym, uproszczonym ujęciu teorii odbicia oraz pojęcia odbicia, a także na pomieszaniu dwóch warunkujących się wzajemnie i powiązanych ze sobą teorii. Istota pierwszego błędu polega na tym, że znaczenie słowa "odbicie" traktują oni w rozumieniu fizyczno-optycznego odzwierciedlenia. Jednak w filozofii słowo to oznacza pojęcie filozoficzne! Istotę zaś drugiego błędu można ująć w następujący sposób: dzisiejsi krytycy egzystencjaliści-antropocentrycy, myślą: stosunki "człowiek-rzeczywistość" i "świadomość-rzeczywistość", wprowadzają zamęt do dzisiejszej teorii odbicia, gmatwając teorię człowieka jako twórcy z teorią odbicia. Obie te teorie - ściśle od siebie zależne i wynikające jedna z drugiej - to dwie teorie filozofii marksistowskiej. Różnią się od siebie nie według koncepcji, lecz przedmiotu. Przedmiotem pierwszej jest stosunek "człowiek-rzeczywistość", zaś drugiej to stosunek "świadomość-rzeczywistość". Na podstawie ścisłej zależności tych obu teorii, marksistowska teoria twórczego człowieka bierze pod uwagę stosunek "świadomość-rzeczywistość", czyli teorię odbicia, zaś teoria odbicia materializmu dialektycznego, w oparciu o stosunek "człowiek-rzeczywistość", ocenia świadome odzwierciedlenie rzeczywistości. Współcześni krytycy teorii odbicia wykluczają teorię odbicia i na jej miejscu stawiają teorię człowieka twórcy; stwarzają pozory, jakoby przedmiot obu tych teorii był *identyczny*, i jakoby zapatrywania Lenina na ten problem odbiegały od zapatrywań Marksa. Ponadto stwierdzają jeszcze, że później sam Lenin także "poprawił" (co trzeba zrozumieć, że zaprzeczył istnieniu) teorię odbicia.

Wiemy jednak, że teoria odbicia zawarta w *Materializmie i empiriokrytycyzmie* nie została przez Lenina zmieniona nawet "po" *Zeszytach filozoficznych*. W drugim wydaniu *Materializmu i empiriokrytycyzmu* podkreślał on w przedmowie, że - prócz paru poprawek dotyczących słów - drugie wydanie nie różni się od poprzedniego.

To wszystko stwarza konieczność wyjaśnienia treści teorii odbicia. Kiedy mowa jest o teorii odbicia, mamy na myśli przede wszystkim teorię odbicia *Materializmu i empiriokrytycyzmu*.

W trakcie tych rozumowań ujęto teorię odbicia zastosowaną w *Materializmie i empiriokrytycyzmie* jako organiczną jedność siedmiu podstawowych tez i trzech zasadniczych pojęć i odróżniono ją od *pojęcia odbicia*. Należy zaznaczyć, że *pojęcie odbicia* w

granicach teorii o której jest mowa, to pojęcie *filozoficzne* i nie można zamienić go innymi znaczeniami słowa "odbicie".

Podstawowe tezy teorii odbicia z *Materializmu i empiriokrytycyzmu* dadzą się ująć następująco:

1. Świat, natura, rzeczy, przedmioty istnieją poza naszą świadomością, niezależnie od naszej świadomości i poznania. Uznanie świata zewnętrznego, uznanie tego, że rzeczy, przedmioty istnieją poza świadomością, niezależnie od świadomości, to podstawowa teza materializmu - podkreślał Lenin. Materia, przyroda, byt fizyczny są pierwotne, duch, świadomość, psychika - wtórne.

2. Nasza świadomość, nasza myśl, nasze odczucia są funkcją mózgu. "Myślenie jest funkcją mózgu", "odczucia są funkcją centralnego systemu nerwowego człowieka", "duch nie istnieje niezależnie od ciała, duch jest wtórny, jest funkcją mózgu" - pisał Lenin.

3. Istotą danej funkcji mózgu jest odbicie rzeczywistości; przyroda, rzeczy, przedmioty odbijają się w naszej świadomości, myśleniu, wrażeniach, w naszych wiadomościach. Lenin podkreślił że materialista różni się od wyznawcy filozofii idealistycznej przede wszystkim tym, że wrażenie, myśl, świadomość ludzką w ogóle uważa za odbicie obiektywnej rzeczywistości.

4. Świadome odbicie w najwyższym stopniu zapewnia związek człowieka z otoczeniem, reguluje stosunek człowieka z otoczeniem. Jest to zupełnie zrozumiałe, że człowiek nie mógłby się dostosować do otoczenia, jeżeliby nie otrzymał jego wiernego obrazu. Panowanie człowieka nad naturą jest wynikiem tego, że zjawiska i procesy przyrodnicze wiernie odbijają się w świadomości człowieka.

5. Świadome odbicie w praktyce, odbywa się przede wszystkim w działalności materialnej; praktyka odróżnia prawdziwe, świadome obrazy od fałszywych. Powszechnie znana jest ta teza materializmu dialektycznego, że praktyka jest celem poznania, jego ostateczną podstawą i jedynym ostatecznym kryterium, że poznanie zaczyna się od praktyki i wraca do niej ponownie.

6. Ludzkie odzwierciedlenie rzeczywistości, jej poznanie - jest to proces - i do tego społeczno-historyczny. Poznanie prowadzi od nieświadomości do świadomości. Naszych wiadomości nie wolno uważać za gotowe, ostatecznie zakończone, niezmiennie, lecz za takie, które coraz bardziej będą pełniejsze i dokładniejsze.

7. Ludzkie odzwierciedlenie rzeczywistości (ludzka świadomość) jest wynikiem rozwoju, a jej przesłanki możemy znaleźć w świecie przedludzkim. Lenin wielokrotnie powoływał się na to, że Ziemia znajdowała się kiedyś w takim stanie, kiedy to nie istniał na niej ni człowiek, ni inna żywa istota; żywa materia i człowiek są wynikiem dłuższego rozwoju, w trakcie którego coraz bardziej udoskonalała się ta właściwość żywego organizmu, która ma zdolność odzwierciedlania obiektywnej rzeczywistości. Tezy te powiązane są wspólną ideą: rzeczy, przedmioty nie są kompleksami odczuć i nasza świadomość nie konstruuje rzeczywistości, wręcz przeciwnie: właściwości rzeczy odbijają się w naszych wrażeniach i w naszej działalności poznawczej odzwierciedlamy z powrotem prawa świata materialnego.

Podstawowymi pojęciami teorii odbicia zawartymi w *Materializmie i empiriokrytycyzmie* są:

1. *Pojęcie materii*: "materia" jest kategorią filozoficzną, która służy dla oznaczenia obiektywnej rzeczywistości; materia oddziałując na nasze zmysły wywołuje wrażenia; materia odzwierciedla się w naszej świadomości.

Nie trudno zauważyć, że z punktu widzenia pojęcia materii wyraża ona połączenie 1. i 3. tezy, czyli wyraża to, że świat, przyroda, rzeczy, przedmioty istnieją poza naszą świadomością, niezależnie od naszej świadomości i poznania i odbijają się w naszej świadomości, naszym myśleniu, w naszych wrażeniach. Kładziemy tu "nacisk" na tezę 1. W związku z podkreśleniem jedności 1. i 3. tezy przy pojęciu materii można powołać się na Lenina: w pierwszym paragrafie trzeciego rozdziału *Materializmu i empiriokrytycyzmu*, Lenin podkreśla, że definicja pojęcia materii nie może być inna "...jak powtórzenie tego, że materia, przyroda, byt, fizyka są pierwotne, - duch, świadomość, wrażenie, psychika zaś wtórne". Tamże Lenin udowodnił i to, że z powodu istoty problemu nie można inaczej określić pojęcia materii.

2. *Odzwierciedlenie*, pojęcie centralne teorii odbicia.

W pierwszym rzędzie należy wziąć pod uwagę, że w *Materializmie i empiriokrytycyzmie* słowa "odbicie", "fotografia", "obraz", "odbitka", "kopia" itd. występują obok siebie albo zamiast siebie, czyli: słowa te w *Materializmie i empiriokrytycyzmie* mają równorzędne znaczenie. Wyrażają one podstawowy stosunek - o czym powszechnie jest wiadomo - oryginału i kopii: *oryginalny* to zna-

czy pierwotny i jako taki określa kopię: kopia może być podobna do pierwotnego, może być jego odpowiednikiem, lecz nie może go określać i nie jest z nim jednoznaczna (w tym sensie, że kopia nie stanowi oryginału) itd. W tym ujęciu oryginalny to świat poza świadomością i poznaniem, przyroda, rzeczy, przedmioty, ciała, płyny, gazy, elektron, przestrzeń i czas, prawa przyrody itd., czyli to wszystko, co nazywa się materią lub materialnym; zaś kopia to wrażenie, myśl, świadomość, poznanie, teoria, nauka, to wszystko, co wspólne jest z oryginałem z punktu widzenia stosunku do niego, a co nazywane jest rozumem lub rozumowym. Czyli: Lenin w *Materializmie i empiriokrytycyzmie* używając słów "odbicie", "fotografia", "obraz", "odbitka", "kopia" itd. zilustrował podstawowy stosunek materii i rozumu, w sensie, że to, co materialne - to oryginalne, pierwotne zaś, rozumowe - to "tylko" kopia. Słowa te nie posiadają tak głębokiego znaczenia, w jakim należałoby je oddać w języku codziennym (nieraz i sam Lenin używał tych słów w cudzysłowie!). W związku z teorią odbicia materializmu dialektycznego nie wolno słowa "odbicie" brać za adekwatny przykład, utożsamiając je z obrazem odbitym w zwierciadle fizyczno-optycznym, czy w przypadku słowa "fotografia" nie możemy myśleć o fotografii zrobionej aparatem fotograficznym, lecz nawet nie może być mowy o kopii w pojęciu dosłownego rozumienia tego słowa! Bowiem nie one są pożądanymi *par excellence* przykładami pojęcia odzwierciedlenia w teorii odbicia, lecz przykładami wziętymi z pracy pt. *Materializm i empiriokrytycyzm: pojęcie czasu i przestrzeni*, które odzwierciedlają "obiektywny i rzeczywisty czas i przestrzeń, nauka, której celem jest przedstawienie wiernego obrazu świata, teoria w ogóle, która jest "odbitką obiektywnej rzeczywistości", jego zbliżoną "kopią".

Połączenie 3. i 1. tezy tworzy treść pojęcia odbicia: świat przyroda, rzeczy, przedmioty odbijają się w naszej świadomości, w myśleniu i naszych wrażeniach, rzeczywistość przedstawia się nam w naszych poznaniach i ta rzeczywistość istnieje niezależnie od naszej świadomości i poznania. Podkreślenie jedności 3. i 1. tezy przy pojęciu odbicia nie oznacza niczego innego ponad "powtórzenie", że duch-świadomość, odczucie-psychika - zgodnie z powyższym znaczeniem to kopia, która w stosunku do materii, przyrody, bytu i fizyczności jest wtórna.

3. Pojęcie prawdy zawiera odpowiedzi na następujące pytania: a) czy istnieje prawda obiektywna lub czy świadomość może mieć taką treść, która jest niezależna od subiekta, nie zależy też od człowieka, ni też od ludzkości; b) jeżeli tak, to czy jednocześnie w całości, w sposób absolutny można ją wyrazić czy też tylko w przybliżeniu, relatywnie?

Pierwsze z pytań związane jest z obiektywnością prawdy zaś drugie ze stosunkiem absolutnej i relatywnej prawdy. Na te pytania, na podstawie jedności 1., 3. i 6. tezy, dał odpowiedź Lenin¹.

Treść pojęcia prawdy tworzy połączenie 1., 3. i 6. tezy. Świat, przyroda, rzeczy, przedmioty istnieją poza naszą świadomością, niezależnie od naszej świadomości oraz naszego poznania i odbijają się w naszej świadomości, w naszym myśleniu, naszych wrażeniach; świat odkrywa się w naszej wiedzy i proces ludzkiego odzwierciedlenia rzeczywistości - to proces społeczno-historyczny.

Należy tu krótko wspomnieć o współzależnościach też teorii odbicia.

Współzależność podstawowych tez ukazuje również, realizujące się w podstawowych pojęciach (materia, odbicie i pojęcie prawdy), ich powiązanie. Poza tym musimy zwrócić szczególną uwagę na to, że podstawowe tezy teorii odbicia oddzielnie, same w sobie nie mogą być uważane za tezy filozoficzne materializmu dialektycznego. Rzucą się w oczy fakt, że np. filozofowie idealizmu obiektywnego też przyjmują 1. tezę; uważają, że świat, przyroda, przedmioty istnieją poza świadomością człowieka i niezależnie od świadomości ludzkiej². Teza 2. też nie może być uważana za samodzielną tezę filozofii materializmu dialektycznego, a nawet za tezę materialistyczną! Wspomnijmy tu o idealizmie "fizjologicznym" J. Mullera! (według mullerowskiej tezy specyficznej energii organów czuciowych, np. 1) zewnętrzne przyczyny wywołują wrażenia; 2) wrażenia udzielają informacji nie tylko o stanie organów odczucia, lecz i o zmianach zachodzących w świecie zewnętrznym, a także o właściwościach rzeczy; 3) informacje te zmieniają się zgodnie z właściwościami poszczególnych organów odczucia; 4) w ten sposób wrażenia nigdy nie są w stanie zapewnić bezpośred-

¹ Patrz W. I. L e n i n, *Materializm i empiriokrytycyzm*, Moskwa 1952, rozdz. II (§ 4 i 5).

² Patrz: argumentacja filozoficzna G. Wettera.

niego obserwowania natury przedmiotów; czyli w ostateczności według "tezy specyficznej energii organów zmysłu", wrażenie nie wiąże, lecz rozdziela podmiot od przedmiotu, wrażenie nie jest subiektywną kopią obiektywnej rzeczywistości, lecz jedynie subiektywnym stanem świadomości; w ujęciu tym wyraża się jego subiektywna, idealistyczna koncepcja zmysłowości). Koncepcja ta przyznaje, że wrażenie jest funkcją systemu nerwowego i mózgu, mimo to i tak jest idealistyczna. I dalej: 3. teza sama w sobie też nie jest dialektycznie materialistyczna, najwyżej materialistyczna, lecz taka, która bez 6. tezy prowadzi do idealizmu. Przypomnijmy tu jeden ze słynnych epizodów leninowskiej krytyki mechanicznego, metafizycznego materializmu: rozpatrując przyczyny i warunki "fizycznego" idealizmu Lenin wykazał, że nowa fizyka głównie dlatego znalazła się u podłoża idealizmu, gdyż fizycy nie znali dialektyki. Jedną z przyczyn narodzin "fizycznego" idealizmu, to zasada *relatywizmu*, zasada względności naszej świadomości, która w okresie raptownego załamania się dawnych teorii szczególnie pociąga fizyków i która - jeżeli nie znają oni dialektyki - bezwzględnie prowadzi do idealizmu. Dawna fizyka instynktownie znajdowała się na podłożu materialistycznym. Fizycy uważali swe teorie za odbitki przyrody, za niezmiennie, nienaruszalne, ostateczne, czyli: reprezentowali w nauce, stary, mechanistyczny, metafizyczny materializm. Kiedy nowe odkrycia od podstaw wstrząsnęły utworzonym obrazem świata fizycznego, nastąpił "wiek zwątpienia". Powstało pytanie, czy teorie naukowe posiadają obiektywną wartość, czy obiektywny świat fizyczny odzwierciedla się w teoriach fizycznych? Dawny materializm - w następstwie swej niedoskonałości - nie rozwiązał powstałych problemów. Wręcz przeciwnie, udowodniła się ograniczoność tego materializmu i pojawiła się konieczność jego przezwyciężenia. Ku temu powstały dwie możliwości. *Pierwsza*: dalszy rozwój materializmu. Tę drogę wybrał np. Engels, który odrzucił stary, metafizyczny materializm i w jego miejsce postawił materializm dialektyczny. *Druga* możliwość, to zastąpienie materializmu idealizmem, agnostycyzmem. Tę możliwość wybrali ci fizycy, których Lenin nazwał "fizycznymi" idealistami; czyli 3. teza, sama w sobie stanowi najwyższą tezę materialistyczną, natomiast bez tezy 6. prowadzi do subiektywnego idealizmu, zaś bez 1. staje się też do przyjęcia dla obiektywnego idealizmu typu heglowskiego.

Do podobnych wniosków dojdziemy też wtedy, gdy przeprowadzimy podobne badania nad pozostałymi tezami. Żadna z nich nie może być uważana za tezę materializmu dialektycznego przy oddzielnym rozpatrywaniu. To nie oznacza, że nie wolno tez teorii odbicia stosować oddzielnie w trakcie rozpatrywania konkretnych problemów filozoficznych. Wręcz przeciwnie! Nieraz okazuje się niedopuszczalnym, by spośród nich jedną lub więcej wysunąć na plan pierwszy. Równocześnie musimy wtedy uznać i pozostałe. Tak postąpił też Lenin w swym dziele pt. *Materializm i empiriokrytycyzm*. Ponadto więcej: jeżeli powołujemy się na teorię odbicia, wtedy nie wolno nam powoływać się jedynie na tę czy inną tezę, lecz powinniśmy mieć przed oczyma jednolity system tez. Jak z tego wynika, teorii odbicia nie można zastąpić pojęciem odbicia.

Powyżej przedstawiono teorię odbicia, którą znajdujemy w *Materializmie i empiriokrytycyzmie*. Należy jednak zwrócić uwagę na dzisiejszą, nowocześniejszą marksistowską interpretację teorii odbicia materializmu dialektycznego. W centrum krytyki teorii odbicia dzisiejszych egzystencjalistów-antropocentrystów spotkamy problem "odbicia-aktywności", dokładniej: takie stwierdzenie, że engelsowskie i leninowskie ujęcie ("leninowska teoria odbicia") nie zgadza się z nauką Marksa o człowieku jako istocie twórczej, czyli: odbicie i aktywność wykluczają się wzajemnie. Ta krytyka dotyczy uproszczonej i wypaczonej teorii odbicia, nie zaś leninowskiej; w trakcie swej argumentacji krytycy mieszają pojęcie teorii twórczego człowieka z teorią odbicia itd.

Faktycznie zaś poprawna interpretacja teorii odbicia z *Materializmu i empiriokrytycyzmu* jest nie tylko do pogodzenia z koncepcją człowieka twórcy, lecz zbudowana jest w oparciu o tę koncepcję: samo świadome odbicie ujmuje jako działalność i jako aktywny proces i uznaje aktywną rolę rozumu.

Uznanie ujęcia świadomego odbicia jako działalności i aktywności lub właśnie jako *kreacji (twórczości)*, a także przyznanie aktywnej roli rozumowi *tworzy podstawową treść tezy o aktywności świadomości*. Tezę tę tłumaczy się, a raczej ujmuje w różny sposób. B. M. Kedrow, występując ze swą krytyką mechanistycznej, wulgarnej koncepcji teorii odbicia, która przeciwstawia pasywną świadomość aktywnej, kreatywnej świadomości interpretowanej w duchu materializmu dialektycznego, istniejącej jako jednorodny proces odbicia i twórczości. Ludzka świadomość, odbijając rzeczywi-

stość, buduje naukowe abstrakcje, stwarza je, powołuje je do życia w procesie poznania i właśnie w nich realizują się jej twórcze, konstruktywne możliwości. Natomiast naukowe abstrakcje - to odbicia, kopie, odbitki. W tym znaczeniu twórczość jest odzwierciedleniem rzeczywistości, zaś to ostatnie (odzwierciedlenie) jest procesem twórczym. Twórczość i granice rozumu pokrywają się tu, produkt twórczości może być tylko rozumowy, świadomość nie jest w stanie stworzyć przedmiotów materialnych³. "W najszerszym znaczeniu przez aktywność odbicia rozumiemy zależności odbicia od systemu materialnego przedmiotu odbicia i odbijającego, zaś w znaczeniu węższym, taką możliwość odbijającego, że przejmie, przekształci i zgodnie z naszymi zapotrzebowaniami zmieni wpływy otoczenia, oraz zmieni istniejącą poza nią i od niej niezależną rzeczywistość". Na podstawie tej definicji widzimy więc, że różni on wewnętrzną i zewnętrzną aktywność. Wewnętrzna aktywność oznacza percepcję wpływów otoczenia, ich przetworzenie i wykorzystanie w przyszłości, zaś zewnętrzna - to reagowanie na wpływy otoczenia, zastosowanie doświadczeń przeszłości⁴. Definicja autora: *Świadome odbicie rzeczywistości, to proces aktywny, który jest zdeterminowany przez otoczenie i praktyczną działalność, przebiega na podstawie swoistych prawidłowości rozumowych. Autor zaniecha tu tłumaczenia i udowadniania tej definicji. Uważa za dostateczne jedynie powołanie się na przytoczony cytat jednej z prac trzytomowego dzieła (prawdopodobnie, mimo rozbieżnych definicji i ich wyjaśniania, i tak jest zrozumiałe znaczenie tezy aktywności świadomości).*

Teza ta - podobnie do pozostałych - jest jedną z tez teorii odbicia materializmu dialektycznego. Do niej odnosi się wszystko to, co do innych: samodzielne (rozbieżne z innymi tezami) znaczenie i treść sama w sobie nie stanowi tezy materializmu dialektycznego. Szczególnie należy podkreślić, że teza aktywności świadomego odbicia znajduje się "wewnątrz" teorii odbicia i nie wolno jej uważać za uzupełniającą zasadę, dołączoną mechanicznie z "zewnątrz" do teorii odbicia. Nie należy więc ujmować świadomego odbicia rzeczywistości w ten sposób, że świadomość odzwierciedla

³ S. W a s i l e w, *Leninskaja teorija atrazhenija i sawriemiennaja nauka*, t. I, Sofia 1973, s. 224-226.

⁴ *Ibid.*, s. 91-92.

rzeczywistość i obok tego - w wyniku właściwości nazwanej aktywności - czyni coś jeszcze innego z rzeczywistością (konstruuje ją lub "pierwotny chaos zamienia porządkiem" itp.). Tej tezy nie wolno zastąpić teorią działalności twórczej człowieka, ale nie wolno też przeciwstawić ich sobie; tylko przy pomocy teorii odbicia możemy między nimi zbudować sensowne powiązanie.

Teza o aktywności świadomego odbicia nie znajduje się w sprzeczności z podstawowymi tezami materializmu dialektycznego (nie jest im przeciwna), nie przeczy też teorii odbicia z *Materializmu i empiriokrytycyzmu*; wręcz przeciwnie: teza ta w teorii odbicia materializmu dialektycznego jest tą, której użycie w *Materializmie i empiriokrytycyzmie*, w trakcie prowadzonych dyskusji z idealizmem typu marksistowskiego, nie było potrzebne. Co więcej! W trakcie rozpatrywania podstawowego problemu *Materializmu i empiriokrytycyzmu* ("czy kopie materii i rzeczy są naszymi odczuciami, czy też materia i rzeczy są kompleksami naszych odczuć?", "czy nasze poznanie tworzy świat czy jedynie jest jego odzwierciedleniem?") podkreślanie aktywności świadomości lub tylko wspomnienie o niej doprowadziłoby do zagmatwania badanych problemów.

Rozbieżnie mniemamy o tym godnym pożałowania fakcie, że filozofowie marksistowscy przez długi okres czasu pozostawili w mroku myśl o aktywności świadomości odbijającej rzeczywistość. Lecz nie jest to winą Lenina, nie jest też błędem teorii odbicia. Wiadomo powszechnie, że w innych swych pracach Lenin w należyty sposób interpretował i podkreślał aktywność świadomości. A ponadto nie może być przedmiotem dyskusji także i ten fakt, że alfą i omegą dzieła Lenina było rewolucyjne przekształcenie rzeczywistości, czyli jej teoria - teoria człowieka twórcy i działającego (czynnego ?).

W ostatnich dziesięcioleciach filozofowie marksistowscy osiągnęli poważne wyniki w związku z badaniami aktywności świadomego odbicia (na poważną uwagę zasługuje wspomniany wybór prac zawierający rozprawy bułgarskich i radzieckich filozofów). Wiele jeszcze problemów trzeba będzie w przyszłości rozwiązać, nie ma jeszcze jednorodnej definicji podstawowych myśli, lecz została udowodniona ta idea zbudowana w oparciu o nauki specjalistyczne, że świadome odbicie rzeczywistości to aktywny i twórczy proces i

że świadomość odzwierciedlająca rzeczywistość odgrywa rolę w działalności człowieka.

Miast szczegółowych wywodów należy nadmienić jedynie, że: teoria odbicia jest podstawową teorią stosunku materii i świadomości, a jej centrum stanowi stosunek konkretnego człowieka, a raczej indywidualnej świadomości należącej do jego mózgu, do zewnętrznej rzeczywistości. Jego myśli natomiast nie wolno ograniczyć do indywidualnej świadomości jako idei. W ten sposób teoria odbicia też nie ogranicza się do indywidualnej świadomości, lecz dotyczy świadomości kolektywnej, świadomości społecznej (np. dotyczy też nauki jako szczególnego tworu społecznego); jako teoria podstawowego stosunku materii i świadomości aktualizuje się we wszystkich ideach. Wszystko to, co powiedziane zostało o tezie aktywności procesu odbicia oraz o stosunku teorii odbicia i teorii człowieka twórczego - z uwzględnieniem ich właściwości - dotyczy każdej idei.

Pojawienie się zagadnienia teorii odbicia, jako najbardziej podstawowego, *współcześnie* istotnego problemu filozoficznego, oraz *konieczność* jego rozwiązania należy do materializmu dialektycznego (nie tylko historycznie i nie tylko faktycznie). Problem ten - jako podstawowe zagadnienie filozoficzne - pojawia się w każdej filozofii lub systemie poznania nazywanym filozofią i związany jest z istotą filozofii. Dlatego nie wolno teorii odbicia i w związku z nią *Materializmu i empiriokrytycyzmu* ujmować jako epizodu przemijającej historii filozofii. Teoria ta, a właściwie to dzieło, i dziś jest aktualne. Obecny etap rozwoju nauki, rewolucji naukowo-technicznej, walki klasowej przebiegającej w rozmiarach międzynarodowych, wpływ pokojowego współistnienia na życie ideologiczne, dzisiejsze ukierunkowania filozofii burżuazyjnej i jeszcze inne czynniki wysuwają takie dawne i nowe problemy filozoficzne, przy rozwijaniu i analizie których zastosowanie teorii odbicia odgrywa decydującą rolę. Możemy tu jeszcze dodać, że rozwiązanie niektórych "wewnętrznych" problemów filozofii marksistowskiej też zależy od *prawidłowej* interpretacji teorii odbicia.

Uniwersytet w Szegedzie

WRL

Z jęz. węgierskiego tłum. M. Hemmert-Udalska

Петер Катона

О СОДЕРЖАНИИ ТЕОРИИ ОТРАЖЕНИЯ

Автор пытается защищать и систематизировать ленинские утверждения теории отражения, которую хочет охватить в единый комплекс тезисов и теоретических понятий. Эта теория выражает идею, что материальный мир существует независимо от познающего субъекта, а познание субъектом этого мира является верным отражением в человеческом разуме. Подлинность этого познания подтверждена общественно-исторической практикой человечества. Только как целостность взаимосвязанных утверждений, касающихся реальности существования реального быта и его познания, ленинская теория отражения может быть философской теорией, являющейся составной частью диалектического материализма.